

Het eerste deel van Musschoots boek wordt afgesloten met een beschouwing over de neoclassicistische poëzie-opvatting en de thematiek van de wat apart staande Vlaamse dichter Jan van Nijlen, wiens literaire loopbaan zich grotendeels in Nederland heeft voltrokken. En het tweede deel staat geheel in het teken van „Modern en postmodern”. Johan Daisnes roman *Baratzeartea* (1963) wordt erin gekarakteriseerd als het laatste creatieve hoogtepunt in het proza-oeuvre van deze auteur. Kenmerkend is dat hij zijn romankunst heeft begeleid met een expliciete theorie van de roman (de „roman romanesque” en het „magisch realisme”), wat vooral in *Baratzeartea* tot gevolg heeft dat het vertellen door middel van verschillende tekstsoorten wordt gethematiseerd en de roman aldus een versluisde geschiedenis van zichzelf wordt. Deze en andere eigenschappen van het werk worden in dit essay uit 1983 „modern” genoemd, terwijl het de vraag is of Musschoot die enkele jaren later niet als „postmodern” zou hebben aangemerkt. Deze vraag wordt mij ingegeven door haar uitstekende artikel van 1991 over „Postmodernisme in de Nederlandse letterkunde”, waarin onder andere de niet altijd zo duidelijke verhouding tussen modern en postmodern wordt belicht. Bij deze uiteenzetting sluiten analyses aan over het oeuvre van Ivo Michiels en de latere romans van Alfred Kossmann. Buiten dit verband staat het stuk over het scheppend proza van Jan Walravens, vooral zijn beide romans *Roerloos aan zee* (1951) en *Negatief* (1958), die doordrongen zijn van het toen heersende Sartriaanse existentialisme en waarvan de filosofisch-religieuze problematiek grondig en waarderend uit de doeken wordt gedaan.

In het slotessay over „Jong Nederlands proza 1980-1990” constateert Anne Marie Musschoot dat in de recente geschiedschrijving een nadrukkelijke tendens bestaat om de literatuur van Noord en Zuid los te koppelen en de verschillen sterker te beklemtonen dan de overeenkomsten. Daar gaat zij principieel tegen in, zoals ook al bleek uit eerdere essays uit de bundel, waarin zij juist de klemtoon op momenten van grensoverschrijdende samenwerking legt. En haar voorstel komt erop neer een „gecombineerd” overzicht van de literatuur van Noord en Zuid na te streven in het licht van de internationale ontwikkelingen waarin zowel

de verschillen als de overeenstemmingen en parallellen een duidelijk profiel zouden krijgen.

Paul de Wispelaere

Op voet van gelijkheid. Opstellen van Anne Marie Musschoot (Red. YVES T'SJOEN en HANS VANDEVOORDE), Gent, Studia Germanica Gandensia, 1994, 251 pp.

Blauwe maandagen van Arnon Grunberg

Met het aantrekken van redacteur Vic. van de Reijt (voorheen werkzaam bij Bert Bakker) heeft uitgeverij Nijgh & Van Ditmar een gouden greep gedaan. Sindsdien lijkt het fonds als een magneet te werken op jonge schrijverstalenten: in het wat ingeslapen uitgevershuis staan plotseling de ramen wijd open en klinkt rumoerig en baldadig jongensgedruis naar buiten. Tot de interessantste, want vooral literair brutaalste jongelieden reken ik minstens Ronald Giphart en Arnon Grunberg. Giphart (*Ik ook van jou*, 1992; *Giph*, 1993) provoceert op virtueuze wijze in een meeslepende stijl „de” literatuur: geen literaire reputatie is hem heilig en uiteindelijk denkt hij maar aan één ding: neuken. Zelfs zijn (voormalige) respectabele uitgever ontkomt niet aan zijn obsessie: „Neuk & Van Dattum” mag die van nu af aan heten. Ook Arnon Grunberg is een literaire provocateur. In tegenstelling tot Giphart reflecteert hij niet direct op actuele literatuur of op „het” schrijverschap. In dat opzicht heeft hij aan zichzelf en zijn leven van twaalf ambachten-dertien ongelukken genoeg. Méér dan genoeg voor een verbluffend debuut in ieder geval. Een voorpublicatie (in het literaire tijdschrift *De Tweede Ronde*) uit wat zijn roman *Blauwe maandagen* zal worden, wordt bekroond met de RABO-Bank Lenteprijs voor Literatuur 1994. In mei 1994 verschijnt zijn roman; alleen al in die maand volgen drie herdrukken, - en dat is nog maar het begin. Later dat jaar wordt zijn roman bekroond met de *Anton Wachterprijs*, een tweejaarlijkse prijs voor een opmerkelijk debuut. De term „opmerkelijk” lijkt een te zwakke kwalificatie voor dit boek. Min of meer uit het niets manifesteert zich hier een schrijver die een van de meest vitale, een van de meest provocerende boeken van het laatste decennium heeft geschreven. Dat provocerende aspect lees ik dan vooral in de wijze waarop deze schelm (want een schelmenroman is het zeker óók) zijn joodse achtergrond inbrengt. In

Arnon Grunberg (°1971) - Foto Bas Brüggem.

publikaties en interviews kan Grunberg dan wel beweren dat hij niets „heeft” met de problematiek van de joodse identiteit - en ik geloof hem op zijn woord -, maar dat wil nog niet zeggen dat zijn boek niet doordeesemd is van juist die joodse achtergrond. Welke niet-joodse schrijver zou een scène in zijn ouderlijk huis zo kunnen of misschien beter: durven beschrijven als Grunberg in het verhaal „Neuken”: „Verder was er een groepje vrouwen die joods wilden worden. Ze zagen er allemaal uit alsof ze hun hele jeugd alleen maar door de wc waren getrokken. Volgens mij was dat ook zo. Ze praatten de hele tijd erover dat de joden zo goed wisten wat lijden was, maar het was duidelijk te merken dat ze bedoelden dat zij wisten wat lijden was. Er zijn heel wat lelijke mensen op deze wereld, maar zo lelijk als die vrouwen die joods wilden worden, had ik ze in mijn leven nog nooit gezien. Volgens mij dachten ze, dat als je eenmaal joods bent, het niet meer uitmaakt of je lelijk bent. Als ik ergens een Uzi had gevonden, had ik ze neergeknald, gewoon uit medelijden. Natuurlijk ook vanuit een zeker esthetisch oogpunt.” Welke niet-joodse schrijver kan zijn moeder laten zeggen: „vroeger was ik niet oud en lelijk (...) ze hadden me vroeger moeten zien. Ik was heel mooi. Ik was zo mooi dat ze allemaal achter me aan

liepen. Dat begon al in de oorlog. Ik weet nog dat ik bang was, omdat we niets hadden voor de menstruatie. Dat ik me daar zorgen om maakte. Maar ik ben in Birkenau nooit ongesteld geweest. Helemaal nooit. Ik heb me dus om niets zorgen gemaakt. Ik heb ze allemaal laten lopen. De mannen.”

In het eerste deel van zijn boek schetst Grunberg een haarscherp beeld van zijn ouderlijk milieu: de kijvende, serviesgoed kapotgooiende moeder, de oude drankzuchtige en steeds meer invalide wordende vader. Hij beschrijft scènes (ik denk bijvoorbeeld aan het cafébezoek met zijn dementerende vader in een rolstoel, de letterlijke opvang van zijn vader als die „alles laat lopen”) die je als lezer door merg en been gaan: je kunt erom schaterlachen, je kunt erdoor ten diepste ontroerd zijn. Het is die mengeling van gevoelens die dit boek oproept, waaraan het zijn kracht ontleent. Grunbergs verhalen deden me vaak denken aan Ischa Meijers *Brief aan mijn moeder*. Ook Grunberg ontleedt zijn ouderlijk huis genadeloos-realistisch, maar niet meedogenloos, niet zo vervuld van een bijna wanhopige wrok als Ischa Meijers relaas. Grunberg blijft een wat doorgetripte puber, een volkomen onmogelijke jongen, die de hele wereld (inclusief die van de joodse rituelen) aan zijn laars lapt, die de volwassenen tot wanhoop drijft. Dat laatste geldt met name voor het eerste deel van het boek: de beschrijving van zijn ouderlijk huis is ingebed in het verhaal over een puberliefde: „Rosie”. Niet alleen het gestuntel en geknoei om tot „neuken” met Rosie te komen leveren hilarische momenten op, vooral Grunbergs optreden als leerling van het Amsterdamse Vossius-gymnasium presenteert een beeld van het modern onderwijs zoals dat sinds lang niet meer in de Nederlandse literatuur beschreven is. Ik geef toe: als leraar zou je knotsknettergek van zo’n jongen worden, die letterlijk in de gordijnen klimt, die door zijn onmogelijk gedrag het laatste bloed onder je pedagogisch-begrijpende nagels vandaan haalt, - maar toch komt Grunberg glansrijk uit de strijd tevoorschijn. Hij heeft die gestudeerde betweters en alles-begrijpers dan toch maar mooi tot razernij weten te brengen. Uiteraard: exit gymnasiale carrière, maar ook het leven na de school levert genoeg prachtige verhalen op. Het tweede deel van het boek bevat - naast weer nieuwe herinneringen aan ouders en

schooltijd - Grunbergs exercities in de wereld van de escort-service. Meisjes komen, meisjes gaan. De scherpte van observatie doet hier zeker niet onder voor die in het eerste deel. Ook hier weer die mengeling van hilariteit en ontroering. Met weer die typische grappen zoals alleen hij die kan maken: „Ze ging op me zitten. Ze leidde me naar binnen, maar er was weinig verschil tussen binnen en buiten. ‘Heb jij ook veel mensen verloren in de oorlog?’ vroeg ze. ‘Geen een,’ zei ik, ‘ik ben van na de oorlog’”.

Grunberg presenteert zich bepaald niet als een macho-lover, integendeel: het blijft toch veel jongensachtig geknoei en geknutsel, nogal ranzig geknoei en geknutsel vaak. Die meisjes en vrouwen weten soms ook niet door wat voor een geflipte idioot ze nu weer zo nodig bereden moeten worden. Toch hangt ook over dit deel van het boek de herinnering aan de ene grote jeugdliefde: Rosie, die geïdealiseerd blijft staan voor wat goed en mooi in het leven is. Gedachten aan haar doen de troosteloosheid van de betaalde liefde soms even vergeten. Maar tot welk een indringende en grootse literatuur de beschrijving ook van troosteloosheid, niet harteloosheid, kan leiden, bewijst Arnon Grunberg met dit alles provocerende debuut.

Frans de Rover

ARNON GRUNBERG, *Blauwe maandagen*, Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam, 1994, 271 p.

Ida de Ridder en Jean Surmont over Willem Elsschot, de andere

Er zijn paradoxen in het leven - en ook in de kunsten. Zo zijn er schrijvers die hooglijk gewaardeerd worden - zelfs na hun dood worden zij gedrukt, gelezen en bewonderd en oefenen zij nóg invloed uit - maar bij leven en welzijn wens(t)en zij niet tot „de literatuur” te behoren. Met „de literatuur” bedoel ik het maatschappelijk bedrijf waarin letterkundigen, recensenten en uitgevers zich plegen op te houden. In ons taalgebied waren bijvoorbeeld Nescio en Willem Elsschot zulke schrijvers, doordat zij zich vrijwillig en levenslang van het gegons en gemekker in de literaire polder distantieerden. Tegen „de literatuur” keken zij onverschillig of zelfs bangelijk aan. Burgers waren het die, toevallig of niet, ook schreven

en de abundantia van de vruchtbare letterkundigen als de p van pest hebben gemeden. Ook trouweloos vergeten dichters als Richard Minne, Jan van Nijlen en Paul Verbruggen heeft men in dat ijdel gebeuren nooit kunnen plaatsen. Zij stonden er als het ware buiten. (Dat jongeren ze nauwelijks lijken te kennen - alleen in bibliotheken vind je hun werk nog - mag een schande of een graadmeter voor ons culturele niveau worden genoemd.) Literatuur is dus meer dan „de literatuur”.

Gelukkig gaat het een geïsoleerde als Elsschot en zijn oeuvre - 35 jaar na zijn dood, toen ze hem vrijwel geheel in de hoek hadden gedreven - nogal voor de wind. Zijn *Verzameld werk* blijft, in afwachting van een wetenschappelijke editie, in één niet-feilloze band makkelijk beschikbaar. Afzonderlijke uitgaven van „meesterlijk” genoemde titels als *De verlossing* en *Het dwaallicht* schitteren in de boekenzaken evenwel door afwezigheid. Vreemd in een (postmoderne) tijd waarin van elke huilbui een *hardcover* wordt gemaakt! In 1993 verschenen in een onvolprezen uitgave van Vic. van de Reijt 979 brieven van de hand van de schrijver, een sociografisch document, een uniek portret van Elsschot als „homme de famille”, burgerman en schrijver. Eind 1991 bundelde duiwelstoejager Guido Lauwaert in *Villa Elsschot* een aantal artikelen die in *Het Parool* en *Het Laatste Nieuws* waren afgedrukt, en één jaar later publiceerde Johan Anthierens in het bijzonder fraaie *Het Ridderspoor* een met linguïstische uitbundigheid geschreven werkstuk over zijn „beduimelde god”. Intussen trok Alex Wilequet met *Tsjip* het Vlaamse land door en toonde Herman Verbeeck in zijn even tekstgetrouwe theatermonoloog *Kaas* grote eerbied voor Elsschots sublieme spel van realisme, ironie en sarcasme. En sinds 28 juni 1994 heeft een bronzen Willem Elsschot van Wilfried Pas een kamerbrede zit op het Mechelseplein in Antwerpen, waar hij onbewogen toeziet hoe de inmiddels 61-jarige Tsjip, kleinzoon Jan Maniewski, zich in het St.-Elisabethziekenhuis van zijn helende taak kwijt.

Van de boeken die in 1994 over Willem Elsschot het licht zagen, houd ik alleen van de memoires die zijn jongste dochter Ida de Ridder (°1918) in *Willem Elsschot, mijn vader* (1) heeft uitgebracht. Maar dat een heuse uitgeverij, in Nederland nog wel, bereid is gevonden het „schrijfsel” (p. 8) van een zekere Jean Surmont